

Warszawa, 02.04.2020r.

Recenzja rozprawy na stopień doktora lek. Kamili Ludwikowskiej

pt. Akceptacja społeczna i skuteczność różnych strategii promowania wiedzy o szczepieniach ochronnych – na przykładzie wrocławskiego programu szczepień ochronnych przeciwko HPV i kampanii edukacyjnej dotyczącej grypy w Polsce

Promotor: prof. dr hab. Leszek Szenborn

Szczepienia należą do najważniejszych zdobyczy współczesnej medycyny. Ratuują życie i chronią przed powikłaniami związanymi z chorobami zakaźnymi. Dodatkowo są najskuteczniejszą i bezpieczną metodą ich profilaktyki. Wiemy to z licznych wiarygodnych badań naukowych. Dzięki szczepieniom zwyciężyliśmy jedną z najgroźniejszych chorób jaką była ospa prawdziwa, jesteśmy również o krok od wyeradykowania z powierzchni ziemi poliomyelitis. Eksperci oceniają, że około 122 miliony osób zawdzięcza życie szczepionkom, bez których nie mieliby szansy przeżyć nawet okresu dzieciństwa. To dlatego, że w ciągu ostatnich kilku dekad zaszczepiono miliony dzieci przeciw odrze, krztuścowi czy pneumokokowemu zapaleniu płuc. Według WHO szczepienia pozwalają uniknąć nawet 3 milionów zgonów rocznie, a kolejnych 1,5 miliona można by uniknąć, poprawiając dostępność do szczepień. Dodatkową korzyścią ze szczepień jest ograniczenie zużycia antybiotyków i rozwoju antybiotykoodporności.

Paradoksalnie obecnie największym problemem są nieprawdziwe informacje i dezinformacja na temat szczepień w mediach społecznościowych, które są bezpośrednim powodem rosnącej liczby rodziców sprzeciwiających się szczepieniom swoich dzieci, co prowadzi do spadku stanu zaszczepienia populacji poniżej ochronnego poziomu odporności zbiorowiskowej oraz zwiększa ryzyko epidemicznego wzrostu zachorowań chorób, o których wydawałoby się powinniśmy już zapomnieć. Przykładem takiej sytuacji są epidemiczne zachorowania na odrę w Europie. Poza zdecydowanym sprzeciwem wobec szczepień ze strony rodziców o poglądach antyszczepionkowych, coraz większym wyzwaniem pozostaje również zwiększająca się grupa rodziców z wątpliwościami dotyczącymi zasadności szczepień oraz wahającymi się. Ważne jest aby jak najszybciej rozpocząć konkretne działania podtrzymujące akceptację oraz zapobiegające dalszemu zwiększaniu nieufności do szczepień.

Zjawisko wątpliwości dotyczących szczepień (*vaccines hesitancy*) jest przez ekspertów oceniane na tyle poważnie, że nawet WHO wymieniło ten problem po raz pierwszy w 2019 roku wśród 10 głównych zagrożeń zdrowia publicznego na świecie. Ostania dekada pokazała nam, że z tym zjawiskiem mamy do czynienia również w Polsce. Jedną z niewielu determinant ilustrowanych skalę problemu związanego z rosnącym brakiem zaufania do szczepień w Polsce jest dynamiczny wzrost liczby rodziców, którzy nie zgadzają się na szczepienia swoich dzieci. W czasie ostatnich 5 lat liczba uchyleń od szczepień obowiązkowych zwiększyła się 3-krotnie, od 16,6 tys. uchyleń w 2015 roku do 48,6 tys. uchyleń w 2019 roku. Trudno wytłumaczalnym problemem w Polsce jest również jeden z najniższych w Europie poziomów zaszczepienia przeciw grypie. Z tego względu potrzebne

są różnorodne działania przeciwstawiające się dezinformacji w tym zakresie, działania edukacyjne oraz wzmocnienie pozycji lekarza POZ jako skutecznego adwokata szczepień ochronnych, który wciąż ma ogromny wpływ na decyzje rodziców dotyczące szczepień.

Przedstawiona przez lek. Kamilę Ludwikowską rozprawa doktorska dotycząca tematu akceptacji społecznej i skuteczności różnych strategii promowania wiedzy o szczepieniach ochronnych wydaje się niezwykle aktualna. Zbiór publikacji został poprzedzony ogólną oceną sytuacji oraz merytorycznym wyjaśnieniem zjawiska i pojęcia wątpliwości dotyczących szczepień z podkreśleniem wieloaspektowości tego zjawiska zdefiniowanego przez Komitet Doradczy ds. Szczepień (SAGE) WHO. Warty podkreślenia jest, że o ile samo znaczenie zjawiska wątpliwości dotyczących szczepień zostało szeroko odnotowane, to już jego determinanty budzą wiele niewiadomych. W Polsce znamy pojedyncze publikacje opisujące ten problem, nie ma prac badawczych na ten temat. Założenia publikacji stanowiących rozprawę doktorską były zgodne z celami wskazanymi przez Komitet SAGE WHO dotyczącymi badań nad problemem wątpliwości dotyczących szczepień, tj. zidentyfikowanie zjawiska, czynników przyczyniających się do jego nasilania, czynników wpływających pozytywnie na realizację szczepień oraz poszukiwanie strategii mających na celu zwiększenie akceptacji dla szczepień i odsetka zaszczepionych w populacji.

Doktorantka jako bezpośredni model swoich badań wybrała zalecane szczepienia przeciw grypie oraz przeciw HPV podkreślając, że właśnie te szczepienia wzbudzają najwięcej kontrowersji wśród pacjentów. Realizacja obu tych szczepień wzbudza odmienne problemy dotyczące ich niedostatecznej akceptacji. Grypa poważnie wpływa na nasze życie. Z jednej strony znamy ogromną skalę zachorowań na grypę i zakażenia grypopodobne w każdym sezonie. Od lat mamy również dostępne szczepionki przeciw grypie, które są najskuteczniejszym sposobem ochrony przed ciężkimi objawami grypy oraz nieodwracalnymi ciężkimi powikłaniami. Pomimo tego stan zaszczepienia przeciw grypie znajduje się w Polsce od lat na dramatycznie niskim poziomie, nie przekraczającym 4% w całej populacji, oraz 18% wśród seniorów powyżej 65 lat. Grypa jest w naszym kraju wyraźnie niedoceniana. Można mieć tylko nadzieję, że pandemia COVID-19 tą negatywną tendencją w najbliższym sezonie zdecydowanie odwróci. Z kolei ogólna wiedza dotycząca szczepień przeciw HPV bazuje głównie na mitach antyszczepionkowych przypisujących tym szczepieniom niezadowalający profil bezpieczeństwa i brak skuteczności. W ocenie recenzenta wybór tematu rozprawy doktorskiej jest ważny i niezwykle aktualny. Wybór jako modelu badawczego szczepień przeciw HPV i przeciw grypie, poprzez odmienne determinanty opisujące przyczyny słabej akceptacji dla tych szczepień, dobrze ilustruje jak ważne jest zrozumienie znaczenia czynników składających się na zjawisko wątpliwości dotyczące szczepień.

Rozprawa doktorska została oparta o spójny tematycznie cykl 4 publikacji o łącznej wartości Impact Factor: 4,456 oraz wartości punktów MNiSW/KBN: 55. Celem rozprawy doktorskiej były badania przyczyn wątpliwości dotyczących szczepień zalecanych przeciw HPV oraz grypie oraz weryfikacja interwencji mających na celu budowanie akceptacji szczepień ochronnych. Nadrzędnym celem była identyfikacja czynników wpływających na decyzje o szczepieniach w odniesieniu do znanej skali postaw (model kontinuum akceptacji szczepień ochronnych). W pracach badawczych stanowiących rozprawę oceniono dwa odmienne modele edukacji dotyczącej szczepień, tj. model rozproszony obejmujący

ogólnopolską kampanię na temat szczepień przeciw grypie skierowaną do ogółu społeczeństwa oraz bardziej kameralny model skoncentrowany na odbiorcy wykorzystany w kampanii edukacyjnej programu samorządowego dotyczącego szczepień przeciw HPV nastolatków. Jako miarę skuteczności każdego z modeli kampanii edukacyjnej wykorzystano analizę stanu zaszczepienia oraz wyniki ilościowych badań ankietowych. Doktorantka zidentyfikowała obszary badań wg. wzorca determinant wrażliwości dotyczących szczepień ochronnych WHO. W kolejnych etapach rozprawy weryfikacji poddano interwencje mające na celu budowanie akceptacji szczepień.

W publikacji 1 (Ludwikowska K., Biela M., Szenborn L. HPV vaccine acceptance and hesitations lessons learned during 8 years of regional HPV prophylaxis program in Wrocław, Poland. *Eur J Cancer Prev* 2019 Nov 25), analizie poddano skuteczność samorządowego programu szczepień przeciw HPV we Wrocławiu w latach 2010-2018. Ocena stanu zaszczepienia w grupie docelowej nastolatków w wieku 13 lat wynosiła w pierwszych latach realizacji programu ponad 80%, ale kilkakrotnie, na przestrzeni lat realizacji tego programu widocznie spadała. Z badania ankietowego przeprowadzonego w 2015 roku, kiedy odnotowano spadek stanu zaszczepienia poniżej 80% wynika, że głównymi determinantami wpływającymi na wrażliwość dotyczącą szczepień były strach przed działaniami niepożądanymi szczepień oraz brak zaufania wobec skuteczności szczepienia. Dodatkowo zidentyfikowano również silną konieczność podniesienia świadomości pielęgniarek dotyczącą potrzeby i bezpieczeństwa szczepień przeciw HPV oraz roli personelu medycznego, w tym pielęgniarskiego w budowaniu akceptacji szczepień ochronnych oraz szkolenia w zakresie podniesienia umiejętności komunikacji z pacjentem. Podkreślono również konieczność poszukiwania rozwiązań podniesienia stanu zaszczepienia, w tym m.in. zmiany strategii realizacji szczepień, przeniesienie wykonywania szczepień z gabinetów POZ do szkół jako jeden z możliwych skutecznych sposobów zwiększenia komfortu i dostępności szczepień.

W publikacji 2 (Ludwikowska K., Szenborn L., Krzyżanowska I., Berdzik J., Lewicka B. Potrzeba T. Bezpieczeństwo oraz realizacja szczepień przeciw HPV- perspektywa wrocławska. *Klin. Pediatr.* 2018 26, 1, 26-30) analizie poddano czynniki wpływające na wrażliwość dotyczącą szczepień wśród rodziców nastolatków poddawanych szczepieniom oraz pielęgniarek na temat przyczyn odstępowania od szczepień w ramach samorządowego programu szczepień prowadzonego w latach 2010-2018 we Wrocławiu. Z analizy profilu bezpieczeństwa szczepionki podawanej w programie (31797 podanych dawek i 8 zgłoszonych NOP) oraz przeglądu dostępnej literatury na temat bezpieczeństwa i skuteczności szczepień przeciw HPV wynika, że szczepienia są skutecznym i bezpiecznym narzędziem profilaktyki, potwierdzono wysoki profil bezpieczeństwa podawanej w programie szczepionki, wskazano główne przyczyny rezygnacji ze szczepień (brak zaufania wobec skuteczności oraz lęk przed NOP), wskazano również możliwość uniknięcia niektórych NOP pod warunkiem innej realizacji szczepień (szczepienia w pozycji leżącej aby uniknąć zasłabnięć i upadków nastolatków podczas szczepienia).

W publikacji 3 (Ludwikowska K., Szenborn L. Ryzyko związane ze szczepieniami i chorobami, którym zapobiegają. Cz.12 Zakażenie ludzkim wirusem brodawczaka. *Medycyna Praktyczna Szczepienia* 2019; 1;50-61) szeroko omówiono bilans korzyści i ryzyka szczepień przeciw HPV oparty na analizie dostępnej literatury oraz danych epidemiologicznych oraz oparty na

evidence base medicine konfrontacja z najczęstszymi mitami na temat szczepień przeciw HPV. Przedstawiono podsumowanie aktualnej wiedzy medycznej w celu przekazania lekarzom informacji potrzebnych do prowadzenia efektywnej dyskusji, szczególnie z osobami wyrażającymi wątpliwości dotyczące szczepień. W tym kontekście opracowane w pracy materiały i forma ich przedstawienia stanowią praktyczny przykład wsparcia lekarzy w aktualną wiedzę na temat HPV i szczepień przeciw HPV. Doktorantka tym samym podkreśliła znaczenie wykorzystania przez lekarzy aktualnej, bazującej na medycynie opartej na faktach wiedzy na temat szczepień oraz rekomendacji do szczepień zalecanych ze strony lekarzy, jako najsilniejszej interwencji zwiększającej stan zaszczepienia. Doktorantka podkreśliła również znaczenie stałej aktualizacji wiedzy na temat szczepień, zwłaszcza tych z którymi związana jest największa liczba mitów i przekłamań.

W publikacji 4 (Kuchar E., Ludwikowska K., Szenborn L., Antczak A, Mastalerz-Migas A., Nitch-Osuch A. *Knowledge regarding influenza and influenza vaccination in genral population: results of national survey in Poland. Adv Exp Med Biol, 2018, 1108*) przedstawiono wyniki internetowego badania ankietowego przeprowadzonego wśród 1669 respondentów (odbiorcy ogólni), z którego wynika, że w badaniach edukacyjnych promujących szczepienia przeciw grypie należy wziąć pod uwagę niewiedzę dotyczącą grup ryzyka zagrożonych grypą oraz bagatelizowanie przez ludzi zakażeń w populacji. Brak również świadomości, że szczepienie przeciw grypie powinno być powinnością społeczną, a nie decyzją indywidualną. Potwierdzony niski stan zaszczepienia przeciw grypie pokazuje, że edukacja opierająca się na modelu rozroszonym nie jest wystarczającą metodą zachęcania do korzystania ze szczepień. Autorzy rekomendują również konieczność wprowadzenia informacji na temat mechanizmów działania szczepień ochronnych do edukacji szkolnej.

W podsumowaniu recenzent pragnie podkreślić, że analiza doktorantki dotycząca zjawiska wątpliwości odnoszących się do szczepień w Polsce pozwala lepiej zrozumieć oraz interpretować to zjawisko, co może pomóc w opracowaniu środków zaradczych oraz rekomendacji dla działań prowadzących do wzmocnienia akceptacji dla szczepień, które powinny podjąć instytucje odpowiedzialne w Polsce za funkcjonowanie Programu Szczepień Ochronnych. Ważnym aspektem wniosków końcowych jest podkreślany przez doktorantkę, fakt, że badania nad poszukiwaniem przyczyn i skutecznych metod radzenia sobie z problemem wątpliwości dotyczących szczepień powinny być podjęte nie tylko przez specjalistów z zakresu epidemiologii i zdrowia publicznego, jak się powszechnie wskazuje, ale również lekarzy, którzy wnoszą swoje doświadczenia ugruntowane w praktyce i doświadczenia medyczne, co zapewnia dotarcie z celowanym przekazem na temat szczepień do pacjentów.

Dysertacja jest jednym z pierwszych opracowań podejmujących ocenę złożoności zjawiska postaw wątpliwości dotyczących szczepień w Polsce. Została napisana poprawnym językiem, merytorycznie i metodologicznie nie budzi zastrzeżeń.

Z obowiązku recenzenta zwracam uwagę na następujące elementy, których uwzględnienie może zwiększyć wymowę rozprawy.

Uwaga recenzenta (1) W rozdziale 4 przedstawiono 11 wniosków szczegółowych stanowiących podsumowanie wniosków wskazanych w 4 publikacjach stanowiących rozprawę. Zabrakło mi wypunktowania odpowiedzi na postawione cele pracy badawczej,

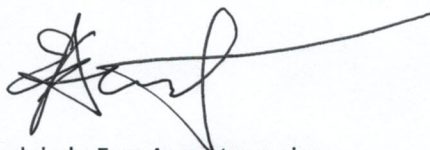
tj. 1/ badania przyczyn wątpliwości dotyczących szczepień zalecanych przeciw HPV oraz grypie, 2/ weryfikacja interwencji mających na celu budowanie akceptacji szczepień ochronnych, 3/ identyfikacja czynników wpływających na decyzje o szczepieniach w odniesieniu do skali postaw wyznaczonych w modelu kontinuum akceptacji szczepień (rycina 3). Dla przejrzystości pracy warto byłoby je uporządkować.

Uwaga recenzenta (2) We wstępie rozprawy zabrakło odniesienia w dyskusji do kluczowego źródła, tj. Raportu Komisji Europejskiej „State of Vaccine Confidence in the EU” zawierającego wyniki największego dotychczas badania ankietowego na temat zaufania do szczepień wśród Europejczyków. Raport opisuje wyniki badań ankietowych z 2015 i 2018 roku przeprowadzone wśród respondentów z różnych krajów UE, również z Polski (wyniki analizy opisane w publikacji Larson H, Figueireda A, Karafillakis E, Rawal M. State of vaccine confidence in the EU in 2018. Luxembourg: European Union; 2018). Raport wskazuje na odmienne trendy w zakresie zaufania do szczepień w poszczególnych krajach UE, w tym w Polsce.

Uwaga recenzenta (3) Piśmiennictwo w rozprawie doktorskiej powinno być cytowane zgodnie z ogólnie przyjętymi skrótami międzynarodowymi. Należy poprawić cytowanie poszczególnych pozycji piśmiennictwa, są takie w których brakuje roku, uzupełnić konsekwentne podanie odnośników (linków), tam gdzie ma to zastosowanie. Należy rozszerzyć zakres piśmiennictwa, brakuje tak reprezentatywnych dla tematu cytowań jak odniesienie do największego i powszechnie znanego ankietowego badania prowadzonego w krajach EU w 2015 i 2018 r. na zlecenie Komisji Europejskiej (Larson i wsp. 2018). Z drugiej strony są takie fragmenty, które nie zostały poparte źródłem (np. informacja na stronie 8 dotycząca liczby prowadzonych programów samorządowych przeciw HPV).

Wyrażam opinie, że przedstawiona rozprawa doktorska lek. Kamili Ludwikowskiej pt. Akceptacja społeczna i skuteczność różnych strategii promowania wiedzy o szczepieniach ochronnych – na przykładzie wrocławskiego programu szczepień ochronnych przeciwko HPV i kampanii edukacyjnej dotyczącej grypy w Polsce, spełnia warunki określone w art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.).

W związku z powyższym wnioskuję do Wysokiej Rady Naukowej Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu o dopuszczenie lek. Kamili Ludwikowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Ewa Augustynowicz
Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i
Nadzoru
Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego-
Państwowy Zakład Higieny